

Rasprave

PRIVATNO VLASNIŠTVO I OPĆE DOBRO

Petar Šolić

Crkveni i teološki nauk o privatnom vlasništvu tijekom povijesti postepeno se razvijao, obogaćujući se novim dimenzijama i naglascima do te mjere, da se privatno vlasništvo danas sve više shvaća kao sredstvo za što bolje ostvarenje općeg dobra. U ovom prilogu želimo ukazati upravo na taj vid privatnog vlasništva.

Nakon kako ukažemo da su zemaljska dobra namijenjana svim ljudima i da svaki čovjek ima pravo na privatno vlasništvo, vidjet ćemo da privatno vlasništvo, osim individualne, ima društvenu funkciju i značenje. Tako uočavamo da je privatno vlasništvo u službi općeg dobra i jedno od glavnih sredstava i načina njegova ostvarenja.

I. NAMJENA ZEMALJSKIH DOBARA SVIM LJUDIMA

Zemaljska su dobra namijenjena svim ljudima da se njima služe i tako postignu svoju konačnu svrhu, to jest vlastito ostvarenje u Bogu po iskonskom Božjem naumu. Da su zemaljska dobra namijenjena svim ljudima nedvojbeno potvrđuje ljudski razum, Sveto pismo, crkveno učiteljstvo i teologija.

1. *Ljudski razum* kaže da je čovjek biće koje se razvija, ima svoj cilj, ostvaruje se i usavršava, i ne može živjeti bez zemaljskih dobara.¹ Zemaljska dobra su mu potrebna za njegovo uzdržavanje, razvoj, suživot s drugim ljudima, vremenito i vječno ostvarenje. Samo čovjek ima pravo, potrebu i dužnost služiti se vremenitim dobrima da bi postigao svoj cilj. Potrebna mu je hrana, piće, roba za odijevanje, sredstva za naobrazbu i rad, sve ono što mu pomaže da razvija svoje tjelesne, psihičke i duhovne dimenzije.

¹ Usp. G. B. Guzzeti, *Cristianesimo ed economia*, Milano 1987, str. 9-11.

Bez toga se ne bi mogao ostvariti kao osoba. Iz toga jasno proizlazi da svaki čovjek ima pravo na upotrebu zemaljskih dobara i da su ona namijenjena svim ljudima i svakom pojedinome čovjeku.

2. I *Sveto pismo* uči da su zemaljske stvari namijenjene svim ljudima.² Na samom početku Objave nalazimo riječi koje to potvrđuju: "I reče Bog: 'Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična, da bude gospodar ribama morskim, pticama nebeskim i stoci – svoj zemlji – i svim gmizavcima što puze po zemlji...' Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih. I blagoslovi ih Bog i reče: 'Plodite se i množite i napunite zemlju, i sebi je podložite! Vladajte ribama u moru i pticama u zraku i svim živim stvorovima što puze po zemlji!' I doda Bog: 'Evo dajem vam sve bilje što se sjemeni, po svoj zemlji, i sva stabla plodonosna što u sebi nose svoje sjeme: neka vam bude za hranu!' (Post 1,26-29). Isto se kaže i poslije potopa (usp. Post 9,1 sl.).

U psalmu se također veli: "Pa što je čovjek da ga se spominješ, sin čovječji te ga pohodiš? Ti ga učini malo manjim od Boga, slavom i sjajem njega okruni. Vlasti mu dade nad djelima ruku svojih, njemu pod noge sve podložni: ovce i svakolika goveda, i zvijeri poljske k tome, ptice nebeske i ribe morske, i što god prolazi stazama morskim." (Ps 8,5-9). U knjizi Mudrosti, Salomon ovako moli: "Bože otaca naših i Gospode milosrda, ti koji si riječju svojom stvorio svemir, i koji si sazdao čovjeka mudročću svojom da vlada nad stvorovima tvojim, i da svijetom upravlja u svetosti i pravednosti, i da sud sudi dušom pravičnom." (Mudr 9,1-3). A u Sirahovoj knjizi čitam: "Gospod stvori čovjeka od zemlje i opet ga u nju vraća. Dao je ljudima točan broj dana i određeno vrijeme, dade im vlast na svime što je na zemlji... Svakom je stvoru udahnuo strah od čovjeka, da bi on gospodario zvijerima i pticama." (Sir 17,1-4). I sveti Pavao uči: "Sve je vaše, a vi ste Kristovi, a Krist je Božji." (1 Kor 3,23).

3. Da su zemaljska dobra namijenjena svim ljudima stalni je *nauk crkvenog učiteljstva*.³ Tako Lav XIII. u enciklici *Rerum novarum* uči da je Bog cijelom ljudskom rodu dao zemlju da je uživa i koristi, te makar je zemlja razdijeljena među pojedincima, ona ipak ne prestaje služiti općem dobru, jer nema nikoga tko se ne bi hranio onim što polja donesu (usp. RN 7).

Pio XI. u enciklici *Quadragesimo anno* potvrđuje nauk svoga predšasnika tvrdeći da je Bog zemaljska dobra odredio za cijelu ljudsku obitelj (usp. QA 45).

Pio XII. će posebno jasno i nedvojbeno naglasiti da je namjena zemaljskih dobara svim ljudima prvi i najvažniji princip svega gospodarskog života i djelatnosti. U *Radio-poruci* od 1. lipnja 1941. godine uči "da dobra koja je Bog stvorio za sve, podjednako pripadaju svima, prema načelima pravde i ljubavi. Svaki čovjek kao razumno biće ima od prirode temeljno

² Usp. Isto, str. 11-12.

³ Usp. R. Spiazzi, *Etica sociale*, Roma 1978, str. 499-503; G. B. Guzzetti, nav. dj., str. 12-14; J. M. Ibanez Langois, *La dottrina sociale della Chiesa*, Milano 1989, str. 190-194; R. Antoncich - J. M. Munarriz, *La dottrina sociale della Chiesa*, Assisi 1991, str. 151-155; J.-Y. Calvez, *Economia, uomo e societa*, Roma 1991, str. 110-113.

pravo da upotrebljava materijalna zemaljska dobra, iako je čovječjoj volji i pravnim oblicima naroda prepušteno da u pojedinostima uređuje njegovu praktičnu primjenu."⁴

Ivan XXIII. potvrđuje ovu nauku: "Naši su predšasnici u svako doba učili da pravo na privatno vlasništvo ima u svojoj biti socijalnu ulogu. Sva su zemaljska dobra po Stvoriteljevoj zamisli u prvom redu dana svim ljudima za dolično življenje" (MM 119). Potvrđujući nauku Pija XII, papa veli: "Naš predšasnik tvrdi da *pravu svakog čovjeka na korištenje materijalnih dobara za životno uzdržavanje valja dati prednost pred ma kojim pravom gospodarskoga reda*, pa tako i pred pravom na privatno vlasništvo." (MM 43).

I Drugi vatikanski sabor jako naglašava ovo temeljno pravo i princip gospodarskoga poretka: "Bog je zemlju i sve što ona sadrži namijenio svim ljudima i svim narodima, tako da bi stvorena dobra morala pritijecati po pravičnosti svima, pod vodstvom pravde i ljubavi. Ma kakvi bili oblici vlasništva, prilagođeni zakonitim institucijama pojedinih naroda, prema različitim i pormjenjivim okolnostima, uvijek treba paziti na tu opću namjenu dobara." (GS 69).

Pavao VI. u enciklici *Populorum progressio*, također, uči: "Biblija nas već na prvoj stranici uči da je sve što je stvoreno namijenjeno čovjeku, a njemu je dano u zadatak da naporom svoga uma sve to korisno upotrijebi, da svojim radom, tako reći, dovrši stvaranje, podvrgavajući stvoreno svojoj koristi. Ako je zemlja stvorena zato da bi svakome pružila sredstva njegova opstanka i napretka, onda svaki čovjek ima pravo da na njoj nađe ono što mu treba." (PP 22).

I Ivan Pavao II. kaže da kršćanska tradicija nikada nije podržavala pravo privatnog vlasništva kao apsolutno i nedodirljivo. "Naprotiv, uvijek ga je shvaćala u širem kontekstu zajedničkog prava svih da koriste sva stvorena dobra: *pravo na privatno vlasništvo kao podređeno pravu na zajedničku upotrebu*, općoj namjeni dobara." (LE 14). U enciklici *Socijalna skrb* papa još jednom potvrđuje spomenuti nauk: "Moramo se još jednom prisjetiti načela bitnog za kršćanski socijalni nauk: *dobra ovoga svijeta izvorno su namijenjena svima*. Pravo na privatno vlasništvo je *opravdano i nužno*, ali ono ne poništava vrijednost toga načela: na njemu, zapravo, počiva 'socijalna hipoteka', to jest, u njemu se kao unutarnja kvaliteta prepoznaje socijalna funkcija, koja se temelji i ima svoje opravdanje upravo na općem određenju dobara." (SRS 42).

4. Budući da su zemaljska dobra namijenjena svim ljudima, svako vlasništvo ima uvijek *društveni karakter* i odgovarajuće društvene obveze.⁵ Moralna je obveza da svim ljudima treba biti omogućen pristup zemaljskim dobrima i da ta dobra trebaju biti koliko je moguće ravnomjerno raspodijeljena. Nijedan čovjek ne smije biti isključen, zapostavljen, odbačen. Svakome mora biti osigurano onoliko dobara koliko mu je potrebno za osobni

⁴ M. Valković (uredio), *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb 1991, str. 83-84.

⁵ Usp. J.-M. Aubert, *Morale sociale*, Assisi 1972, str. 131-133; K. H. Peschke, *Etica cristiana*, vol. II, Roma 1985, str. 692-693; G. B. Guzzetti, nav. dj., str. 37-42; J. M. Ibanez Langois, nav. dj., str. 190-194; R. Antoncich - J. M. Munarriz, nav. dj., str. 151-155; J.-Y. Calvez, nav. dj., str. 110-113.

život i za život njegove obitelji. To zahtjeva ne samo namjena zemaljskih dobara svim ljudima, nego i činjenica da su svi ljudi Božja stvorenja i jednakopravne osobe s punim ljudskim dostojanstvom i neotudivim pravima.

Ivan Pavao II. ističe obvezu solidarnosti koja se temelji na namjeni zemaljskih dobara svim ljudima: "Uzajamnost mora prerasti u *solidarnost*, koja se temelji na načelu da su stvorena dobra *namijenjena svima*: ono što ljudska radinost proizvodi preradom sirovina i rezultatim rada mora na jednak način služiti dobrobiti svih ljudi." (SRS 39).

Kad crkveno učiteljstvo tvrdi da je pravo upotrebe zemaljskih dobara namijenjeno svim ljudima ispred prava privatnog vlasništva, jasno potvrđuje nauk crkvenih otaca i teologa, osobito sv. Tome Akvinskoga, koji je to lijepo iznio i obrazložio u djelu *Summa theologica* (II-II, 66). Sveti Toma uči da treba razlikovati između prava posjedovanja i prava upotrebe vlasništva. Pravo na privatno vlasništvo je dopušteno i naravno. Pravo upotrebe dobara je prije prava na vlasništvo i posjedovanje, jer nitko ne smije smatrati stvari koje posjeduje kao isključivo svoje, već kao zajedničke, upravo stoga jer su zemaljska dobra namijenjena svima, i u krajnjem slučaju ova zajednička namjena ne smije biti ometana privatnim vlasništvom. I zato se u krajnjoj nuždi ne može nikako govoriti o krađi. Dozvoljenost upotrebe dobara koja su vlasništvo drugoga kada je osoba u krajnjoj nuždi, kao i zahtjev da se s drugim podijeli ono što se ima kad je ovaj u nuždi, odnosno, da se drugima koji su potrebni dade suvišak, temelji se na prvotnom načelu da su sve stvorene stvari namijenjene svim ljudima.

5. Iz činjenice da su zemaljska dobra namijenjena svim ljudima, proizlazi i to da svako vlasništvo treba biti *podređeno zahtjevima Božje volje* i plana.⁶ Zemaljska su dobra, po Božjem planu, u službi harmoničnog razvoja svakog čovjeka u svim njegovim dimenzijama. U tome je vrijednost zemaljskih dobara, a ne u njima samima.

Iz ovoga proizlazi da osnovni cilj proizvodnje i vlasništva ne smije biti dobitak i gospodarenje dobrima, škrto gomilanje dobara, što i Sveto pismo tako često osuđuje. Naprotiv, treba služiti promicanju ljudske osobe u skladu s Božjom voljom, kako to uči Drugi vatikanski sabor: "No osnovni cilj te proizvodnje nije puko umnožavanje proizvedenih dobara niti dobitak ili gospodarenje nego služenje čovjeku i to čitavome čovjeku prema hijerarhiji njegovih materijalnih potreba i prema zahtjevima njegova intelektualnog, moralnog, duhovnog i religioznog života; kažemo bilo kojem čovjeku, bilo kojoj skupini ljudi, bilo koje rase ili kraja svijeta. A zato se ekonomska djelatnost treba razvijati prema vlastitim metodama i zakonima u granicama moralnog reda tako da se ostvari Božji plan s čovjekom." (GS 64).

II. PRAVO NA PRIVATNO VLASNIŠTVO

Zaustavimo se najprije na naravi privatnog vlasništva, a kasnije ćemo se osvrnuti na njegovo utemeljenje u Bibliji i tradiciji Crkve.

⁶ Usp. K. H. Peschke, nav. dj., str. 693-694.

1. Govoreći o pravu na privatno vlasništvo, potrebno je najprije nešto reći o *naravi privatnog vlasništva*.⁷ Privatno je vlasništvo isključivo pravo posjedovanja i upotrebe određene stvari. Nitko drugi, osim vlasnika, nema pravo upotrebljavati tu stvar, odnosno s njome raspolagati. Iznimke su ipak moguće kada to traži viši zakon ili potreba, npr. potrebe općeg dobra. Nositelj prava vlasništva može biti pojedinac ili pravna osoba.

Vlasništvo se razlikuje od posjedovanja. Čovjek posjeduje nešto kada to ima u svojim rukama, u svojoj vlasti, bez obzira da li to posjeduje na pravedan ili nepravedan način. Postoji i nepravedni posjednik, npr. lopov, koji posjeduje neku stvar mimo i protiv svakog prava na to, dok je vlasništvo utemeljeno na pravu da se određena stvar posjeduje.

Razlikujemo nadalje savršeno i nesavršeno pravo vlasništva. Savršeno je kada vlasnik raspolaže sa samom stvari i s njezinom upotrebom. Nesavršeno je kada ima samo jedno od tih prava, ili pravo posjedovanja ili pravo upotrebe. Na primjer, ugovorom između vlasnika i podstanara, vlasnik posjeduje kuću, a podstanar ima pravo u njoj stanovati.

Razlikujemo također privatno od zajedničkog vlasništva. Prvo se odnosi na određenu osobu ili manju zajednicu, a drugo na širu zajednicu, npr. neko udruženje, državu.

Država ima pravo i dužnost da vlasništvo usmjeruje općem dobru, makar ga ne može ukinuti u apsolutnom smislu; ona može samo djelomično intervenirati. U tom smislu govorimo o višem vlasništvu (*dominium altum*) sa strane države, dok u usporedbi s tim građani posjeduju samo niže vlasništvo (*dominium humile*). Ovo treba dobro shvatiti. Građani ne dobivaju pravo na vlasništvo od države, već zato jer su ljudske osobe. Država ima pravo samo uređivati to vlasništvo u cilju općeg dobra i dobra pojedinih osoba.

Predmet privatnog vlasništva mogu biti potrošna dobra koja služe za zadovoljenje čovjekovih potreba i potrošnjom nestaju, kao i proizvodna sredstva (kapital) s kojima se proizvode potrošna i druga dobra.

2. O posjedovanju zemaljskih dobara i o njihovu vlasništvu govori i *Sveto pismo*.⁸ Osnovna istina Staroga zavjeta u pogledu vlasništva glasi: Bog je gospodar i vlasnik svega što postoji. On povjerava čovjeku zadaću da podloži sebi zemlju (usp. Post 9,1-3). Zemlja je Božja: "Zemlja se ne smije prodati potpuno, jer zemlja pripada meni, dok ste vi samo stranci i

⁷ Usp. P. Pavan - T. Onofri, *La dottrina sociale cristiana*, Roma 1966, str. 161-162; K. Hörmann, *Eigentum*, u *Lexikon der christlichen Moral*, Wien 1976, 323-326; A. Günthör, *Chiamata e risposta*, vol. III, Roma 1977, str. 791-794; K. H. Peschke, nav. dj., str. 681-682; E. Chiavacci, *Proprietà*, u *Nuovo dizionario di teologia morale*, Roma 1990, str. 1030-1031.

⁸ Usp. R. Schnackenburg, *Messaggio morale del Nuovo testamento*, Alba 1971, str. 115-124; K. Hörmann, nav. dj., 330-332; B. Häring, *La legge di Cristo*, vol. III, Brescia 1972, str. 577-578; G. Mattai, *Proprietà*, u *Dizionario enciclopedico di teologia morale*, Roma 1973, str. 766-767; G. Dautzenberg, *Biblische Perspektiven zu Arbeit und Eigentum*, u *Handbuch der christlichen Ethik*, 2, Freiburg im Br. 1978, str. 353-362; K. H. Peschke, nav. dj., str. 683-688; G. B. Guzzetti, nav. dj., str. 160-161; E. Chiavacci, nav. dj., str. 1031-1033; V. Zsifkovits, *Eigentum*, u *Neues Lexikon der christlichen Moral*, Innsbruck - Wien 1990, str. 122-124; R. Antoncich - J. M. Munarriz, nav. dj., str. 138-140.

gosti kod mene." (Lev 25,23). Priznanje ovog radikalnog Božjeg vlasništva nad zemljom priznaje se s desetinama: "Svaka desetina sa zemljišta, bilo od poljskih usjeva, bilo od plodova sa stabala, pripada Jahvi; to je Jahvi posvećeno." (Lev 27,30).

I Novi zavjet govori o vlasništvu, posebno o bogatstvu u kojemu vidi ne malu opasnost za spasenje. Isus se žestoko obara na bogataše: "Ali jao vama, bogataši, jer imate svoju utjehu!" (Lk 6,24). A siromahe naziva blaženima: "Blago vama siromasi, jer je vaše kraljevstvo nebesko!" (Lk 6,20). Isus ne želi nikakvo siromaštvo u smislu bijede. On naglašava siromaštvo u smislu unutarnje nenavezanosti i slobode duha u pogledu zemaljskih dobara (usp. Mt 5,3).

Bogatstvo kao takvo nije u sebi zlo, već je zlo ako zarobi čovjeka, ako postane čovjekov idol. Vlasništvo ima vrijednost samo utoliko ukoliko pomaže čovjeku da se što bolje ostvari, ukoliko ga povezuje s drugima i s Bogom, ukoliko je u službi djelatne ljubavi i solidarnosti. To lijepo naglašava sveti Ivan: "Tko god posjeduje zemaljska dobra i vidi svoga brata u nevolji i od njega zatvori svoje srce – kako će ljubav Božja ostati u njemu?" (1 Iv 17).

Ni u Starom, ni u Novom zavjetu privatno vlasništvo nema apsolutne vrijednosti. Ono je Božje i treba ga upotrebljavati solidarno s drugima. Treba posjedovati kao da se ne posjeduje (usp. 1 Kor 7,30 sl.), jer dobra koja vrijede jesu ona koja čovjeka povezuju s Bogom i drugim ljudima, osobito eshatološka dobra koja se djelomično mogu iskusiti u zemaljskim dobrima. Svetopisamska poruka u pogledu zemaljskih dobara traži da se čovjek ne bogati i da svoje dijeli s drugima.

3. I *crkveni oci* su iznosili svoj nauk o privatnom vlasništvu.⁹ Otačku nauku o vlasništvu mogli bismo ovako sažeti: Po Božjem planu sva dobra čitave zemlje trebaju biti raspoloživa za sve ljude. Zajednička namjera dobara ne isključuje pravo na privatno vlasništvo, niti ga čini nedopuštenim, već ga podvrgava moralnim zahtjevima koje oci jasno iznose. Gdje ima istodobno bogatih i siromašnih, tu je stanje nepravde. Bogataš koji drži svoje bogatstvo, ili želi još više imati, nepravedan je; lopov je koji drži ono što mu po Božjem planu ne pripada. Zloća krađe izvodi se iz zloće gramzljivosti i škrtosti: ako je grijeh ne dati od vlastitoga, tim je veći grijeh uzeti dobra drugoga.

4. *Sveti Toma Akvinski* raspravlja o privatnom vlasništvu u djelu *Summa theologica* (II-II,66).¹⁰ Po njemu je samo Bog apsolutni gospodar zemaljskih dobara. Nijedan čovjek ne može sebi prisvojiti apsolutno pravo na vlasništvo. Samo je Bog uistinu gospodar svake stvari na zemlji. Bog povjerava čovjeku brigu za zemaljska dobra i čovjek se njima može služiti

⁹ Usp. G. Mattai, nav. dj., str. 767; B. Häring, nav. dj., str. 578–579; K. Hörmann, nav. dj., 332; W. Kerber, *Perspektiven Christlicher Ethik zu Fragen der Arbeit und des Eigentums*, u *Handbuch der christlichen Ethik*, nav. dj., str. 373–374; E. Chiavacci, nav. dj., str. 1033; R. Antoncich – J. M. Munarriz, nav. dj., str. 140–143.

¹⁰ Usp. G. Mattai, nav. dj., str. 767–768; W. Kerber, nav. dj., str. 374–376; J. M. Ibanez Langois, nav. dj., str. 191–194; E. Chiavacci, nav. dj., str. 1033–1036; R. Antoncich – J. M. Munarriz, nav. dj., str. 143–146.

za svoje potrebe. U tome smislu se može govoriti o "naravnom vlasništvu" čovjeka nad nižim stvorovima. To još nema nikakve veze s vlasništvom, jer je čovjeku općenito povjerena zadaća da vlada zemljom. Nijedno vlasništvo nije zamislivo, koje bi bilo neovisno o Božjem "glavnom vlasništvu" (II-II, 66,1).

U ovom općem okviru Toma postavlja pitanje: da li je čovjeku dozvoljeno posjedovati nešto kao privatno vlasništvo (II-II, 66,2)? On daje logički odgovor: 1) Dopušteno je, dapače potrebno, da pojedinac može sebi pribaviti dobra i s njima raspolagati. 2) Da čovjek posjeduje dobra kao privatno vlasništvo, dopušteno je i potrebno s tri razloga: da upotrebljava i čini plodonosnijima dobra s većom brigom; da se izbjegne zbrka kaja bi mogla nastati ako se ne bi znalo što komu pripada; da se što bolje održi društveni mir tako da se svatko zadovoljava s onim što ima. 3) Temelj legitimnosti privatnog vlasništva nalazi se dakle u društvenoj finalnosti bolje upotrebe, bolje raspodjele i društvenog mira. Ovo posjedovanje zemaljskih dobara sa strane pojedinaca nije naravnoga prava, nego je plod ljudske svrsishodnosti koja je dio pozitivnog prava i ima precizne svrhovitosti. 4) Tko može smatrati neku stvar kao vlastitu s obzirom na njezino stjecanje, ne može je smatrati takvom s obzirom na upotrebu: u upotrebi zemaljskih dobara čovjek treba uvijek poštivati plan i volju istinskog i vrhovnog gospodara, tj. Boga. Zato čovjek ne smije smatrati stvari kao svoje nego kao zajedničke, tj. treba biti spreman dijeliti svoje s drugima, osobito kada su u potrebi: "In necessitate sunt omnia communia." (II-II, 66,7). Stoga, pribavljanje stvari da bi bile bolje na raspolaganju drugima nije grijeh. Grijeh je, međutim, ako se one pribavljaju s namjerom da se drugi isključe od njihove upotrebe. Bogataš griješi ako nerazumno priječi drugima upotrebu stečenih dobara.

Možemo stoga reći da je evandeoski nauk o zemaljskim stvarima i posjedovanju dobara u svojoj biti ostao nepromijenjen skoro 1200 godina, makar u raznoraznim povijesnim i društvenim okolnostima. Uvijek su ostale, jasno, na snazi dvije dužnosti protivne gramzljivosti i škrtosti: čovjek ne smije tražiti da se prekomjerno obogati i privatno vlasništvo treba smatrati sredstvom služenja bližnjemu.

Nakon skolastike, od XVII. do XX. stoljeća, problematika privatnog vlasništva se obrađivala u manualima moralne teologije. Manuali koji su obrađivali posebni moral prema zapovijedima, privatno vlasništvo su obrađivali u kontekstu sedme Božje zapovijedi, a manuali koji su obrađivali posebni moral po krepostima, privatno vlasništvo su obrađivali u kontekstu kreposti pravednosti. Naglasak je uvijek bio na jasnom ograničenju: što je vlastito a što je drugih, i dosljedno tome na uzajamnoj pravednosti. Skoro se potpuno izgubio društveni vid vlasništva, što je dobrano imalo utjecaja i na društveni nauk crkvenog učiteljstva sve do Drugoga vatikanskog sabora.

5. *Crkveno učiteljstvo* iznosilo je svoj nauk o privatnom vlasništvu u zadnjih stotinu godina u raznim prigodama i na razne načine, posebno u papinskim socijalnim enciklikama.¹¹

¹¹ Usp. J. M. Diez Alegria, *La teologia di fronte alla societa storica*, Assisi 1973, str. 175-205; G. Mattai, nav. dj., str. 768-771; K. Hörmann, nav. dj., 332-333; E. Chiavacci, nav. dj., str. 1036-1037; J.-Y. Calvez, nav. dj., str. 97-124.

a) Enciklika *Rerum novarum* Lava XIII. (1891) smatra se početkom modernoga društvenog nauka Katoličke Crkve. Papa se u njoj na poseban način osvrće na pitanje privatnog vlasništva potvrđujući njegovu opravdanost. Da bi suzbio zloupotrebe vladajućeg kapitalizma, i istodobno se suprotstavio pogrešnim socijalističkim idejama i naukama, Lav XIII, s jedne strane, tumači kršćanski nauk o društvenoj funkciji vlasništva, a s druge strane, naglašava kao čovjekov proprium njegovo pravo na stabilno i stalno posjedovanje stvari, jer čovjek, budući da je stariji od društva, predstavlja naravno pravo, čije vršenje nije samo dopušteno nego i nužno.

Razlozi koje enciklika navodi u obranu privatnog vlasništva su u tome što je čovjek, za razliku od životinja, duhovno i razumno biće. Čovjekova razumnost i duhovnost podrazumijevaju da on posjeduje zemaljska dobra i da njima gospodari. Jer je čovjek razumno biće, treba mu priznati ne samo opću sposobnost da se sliži zemaljskim dobrima, nego mu treba priznati još više, tj. stabilno i stalno pravo da posjeduje zemaljske stvari, bilo one koje se upotrebom konzumiraju i proizvode druga dobra. Dakle, zbog svoje razumne naravi čovjek vlada stvarima. Najočitije stabilno vlasništvo, barem u ono doba, bila je zemlja. Ali ono što enciklika kaže o zemlji može se primijeniti na bilo koju stvar, sredstvo i posjed. Privatnome vlasništvu se ne smije opirati država, jer je čovjek stariji od nje, tj. čovjek ima stabilno pravo na vlasništvo zemaljskih dobara (usp. RN 5-8).

Jedan od razloga u prilog privatnom vlasništvu jest i obitelj, koja je starija od države. Obitelj se treba pobrinuti za održavanje svojih članova, osobito otac koji treba ostaviti djeci i baštinu (usp. RN 10).

b) Pio XI. u enciklici *Quadragesimo anno* obrađuje, također, pitanje privatnog vlasništva. On bitno potvrđuje nauk Lava XIII, makar u novonastalim društveno-gospodarskim okolnostima svoga vremena donosi i neznatne drukčije poglede i naglaske. Inzistira na društvenom i istodobno na individualnom vidu vlasništva, ali jedanko kao i Lav XIII. tvrdi da se namjena zemaljskih dobara svim ljudima ostvaruje pomoću privatnog vlasništva (usp. QA 45).

Dosljedno tome, ne smije se nijekati individualni vid prava na vlasništvo u odnosu na njegovu društvenu funkciju, kao i obratno: "Zato se treba brižno čuvati dviju opasnosti na koje bismo mogli naletjeti. Kao što naime oni koji nijeću ili umanjuju društveno ili javno značenje prava vlasništva srljaju u tako zvani 'individualizam', ili mu se bar približavaju, tako i oni koji zabacuju ili slabe privatno i pojedinačno značenje istoga prava nužno tonu u 'kolektivizam' ili bar skreću prema njegovu naučavanju. Tko to nema pred očima, taj će se strmom stazom skotrljati u provalije moralnog, juridičkog i socijalnog modernizma..." (QA 46).

c) Posebnu pažnju u pogledu privatnog vlasništva zaslužuje *Radio-poruka Pia XII.* od 1. lipnja 1941. godine. Dok je Lav XIII. inzistirao na prvenstvenosti i univerzalnosti prava na privatno vlasništvo kao na jednom specifično ljudskom elementu, Pio XII. naglašava prvenstvo prava upotrebe zemaljskih dobara i njihovu univerzalanu namjenu svim ljudima. Privatno je vlasništvo drugotno, podložno ovim prvotnim pravima i u službi njihova konkretnog ostvarenja. Samo tako privatno vlasništvo može biti društveno korisno i plodno. Papa gleda u privatnom vlasništvu zahtjev naravnog

prava, zahtjev autonomije pojedine osobe i pojedinih obitelji. Tako shvaćeno, papa ga brani od opasnosti totalitarističkih uzurpacija i velikih kapitalističkih koncentracija, koje kada sebi prisvajaju bezgranično pravo na privatno vlasništvo, trebaju biti ukorene jer su kao takve suprotne naravnome pravu.¹²

d) U enciklici *Mater et Magistra* Ivan XXIII. govori o privatnom vlasništvu u kontekstu mnogih promjena s obzirom na načine kojima čovjek uzdržava sebe i svoju obitelj. Papa se pita da li privatno vlasništvo još uvijek ima onu važnost koju mu je do tada pridavalo crkveno učiteljstvo. Tri su važne promjene na koje papa svraća pažnju: sve je više ljudi koji svoju sigurnost zasnivaju, ne toliko na posjedu, koliko na osnovi najnovijih gospodarskih i mnogostrukih sustava socijalnog osiguranja; ljudi radije žele izučiti kakav zanat nego posjedovati imanje, te više cijene prihode od rada negoli prihode od uloženoga kapitala; sve se više kod velikih privrednih poduzeća luči uloga vlasnika proizvodnih dobara od uloge upravljača poduzeća (usp. MM 104–106).

Ipak, naglašava papa: "Takve gospodarske prilike zacijelo su uzrok da općenito postaje dvojbena nije li u sadašnjim okonostima izgubilo snagu ili važnost načelo ekonomsko-socijalnog rada što su ga Naši predšasnici odlučno iznosili i zastupali, tj. načelo privatnog vlasništva po kojem je čovjeku prirodno pravo posjedovati materijalna, pa i proizvodna dobra." (MM 108).

Papin odgovor na ovo pitanje je kategoričan: "Takva sumnja je posve neosnovana. Pravo, naime, na privatno vlasništvo, pa i što se tiče proizvodnje dobara, vrijedi za sva vremena: u samoj je naravi sadržano i prirodno naučavati da su pojedinci prije društva, pa zato treba da se društvo usmjeruje prema pojedincu kao prema cilju." (MM 110).

I u enciklici *Pacem in terris* isti papa naglašava naravnost privatnog vlasništva uvrštavajući ga u osnovna čovjekova prava (usp. PT 21).

Vidimo, dakle, da se u nauci Ivana XXIII. potvrđuje naravnost privatnog vlasništva, također i sredstava za proizvodnju. U isto vrijeme, prisutna je veća svijest sve manje važnosti privatnog posjedovanja zemlje, s jedne strane, te s druge strane, sve većeg razvoja odgovarajućih socijalnih ustanova, pozitivnih vidova socijalizacije i velike nužnosti da se vlasništvo velikih sredstava za proizvodnju prenese iz ruku privatnika u ruke javnih vlasti. Time se sve više naglašava društvena funkcija privatnog vlasništva.

e) *Drugi vatikanski sabor* govori o privatnom vlasništvu tek kako je govorio o općoj namjeni dobara svim ljudima (usp. GS 71). Naglašava načelo po kojemu je nužno da svi ljudi mogu postići vlasništvo ili druge oblike privatnog gospodarenja dobrima, individualno ili zajednički, svjestan da i u naše vrijeme to nije još potpuno ostvareno, da je manjina onih koji u svojim rukama imaju ogromna sredstva za proizvodnju i da još uvijek dobrobrano vlada kapitalistički mentalitet na području gospodarstva.

Ukratko, mogli bismo reći slijedeće: Materijalna dobra su namijenjena svim ljudima i narodima i ova namjena ima prednost pred svakim oblikom vlasništva; zbog zahtjeva autonomije i slobode ljudske osobe vekni oblik privatnog gospodarenja nad vanjskim dobrima rezultira etički nužan i ne

¹² Usp. *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, nav. dj., str. 83–89.

može biti zanimljiv; privatno vlasništvo nije nepomirljivo s mnogostrukim oblicima javnog ili zajedničkog vlasništva; zbog zajedničke namjene dobara svaki oblik privatnog vlasništva, da bi bio legitiman s etičkog stajališta, treba odgovarati društvenoj funkciji.

Saborski govor o privatnom vlasništvu, za razliku od dotadašnjega, mnogo je dinamičniji, elastičniji i sveobuhvatniji. Uz individualno pravo na vlasništvo naglašava se također i obiteljsko, društveno i grupno. Neizravno se ukazuje na određena ograničenja privatnog vlasništva kao što su: naravna i sveopća namjena zemaljskih dobara svim ljudima; pravo svih da sudjeluju u gospodarskim pothvatima; zahtjev organiziranijeg državnog interveniranja: opravdanost javnog vlasništva velikih sredstava za proizvodnju; prvenstvo rada u gospodarskom životu i djelatnosti; važnost društvenih oblika vlasništva, itd.

f) Enciklika *Populorum progressio* Pavla VI. bavi se etičkom nužnošću prevladavanja nepravedne i dramatične nejednakosti između naroda koji žive u bijedi i onih koji žive u većem ili manjem bogatstvu. U načelu univerzalne namjene dobara svim ljudima i u pravu svih da upotrebljavaju ta dobra, enciklika vidi parametar koji mjeri vrijednost ili nevrijednost povijesnih načina vlasništva i samog ekonomskog razvoja. Ako ti oblici uistinu čine da ljudi upotrebljavaju dobra i brane da dolazi do nejednakosti, oni su vrijedni, makar uvijek mogu biti savršeniji. Ako, naprotiv, priječe da se ostvari univerzalna namjena dobara svim ljudima, čineći da malo ljudi ima u svojim rukama velika bogatstva, onda ti oblici nisu vrijedni i nužno se javlja potreba njihove promjene, jer su neuredni i nepravedni, da bi se na taj način spriječila revolucija kao krajnje sredstvo za postizanje opravdanih prava svih ljudi da upotrebljavaju zemaljska dobra (usp. PP 31-32).

Razvijajući saborsku nauku Pavao VI. tvrdi da privatno vlasništvo nije bezuvjetno i apsolutno pravo, i da stoga kapitalistički i neokapitalistički sustav, koji se oslanjaju na unilateralno privatno posjedovanje sredstava za proizvodnju kao apsolutno pravo bez ograničenja i odgovarajućih socijalnih obaveza, treba osuditi. U cilju ostvarenja društvene i zajedničke upotrebe dobara enciklika naglašava nužnost jedne široke i organizirane državne intervencije putem reformi i programiranja, eksproprijacije neobrađenog zemljišta, suzbijanjem pojedinačnog egoizma i zabranom prebacivanja kapitala u druge zemlje (usp. PP 23 i 26).

g) U enciklici *Laborem exercens* Ivan Pavao II. osvrće se i na problematiku privatnog vlasništva. Po njemu Crkva odbacuje shvaćanje vlasništva koje ima liberalni kapitalizam u smislu da Crkva nije nikada podržavala pravo na privatno vlasništvo kao nešto što je apsolutno i nepovredivo, nego ga je uvijek shvaćala u širem kontekstu zajedničkog prava svih da koriste sva stvorena dobra, odnosno kao podređeno pravu na zajedničku upotrebu dobara (usp. LE 14).

Nadalje, "vlasništvo se u prvom redu stječe radom da bi služilo radu. To se na poseban način tiče sredstava za proizvodnju. Gledati ih odvojeno, kao skup zasebnog vlasništva s ciljem da se u obliku 'kapitala' suprotstavi 'radu', i, štoviše, da se eksploatira rad, suprotno je samoj naravi tih sredstava i njihova posjedovanja." (LE 14).

U enciklici *Socijalna skrb* papa radikalizira društvenu funkciju privatnog vlasništva s obzirom na sredstva za proizvodnju do te mjere da se ne zadovoljava samo s velikodušnošću onih koji ih posjeduju. Neka sredstva za proizvodnju imaju društvenu finalnost, bez obzira tko ih posjeduje (usp. SRS 42).

U nauku Ivana Pavla II. o privatnom vlasništvu treba bez daljnjega istaknuti nadasve činjenicu da čovjekova subjektivnost pred prirodnim stvarima treba biti potvrđena, poštivana, promicana. I to se može postići na razne načine, a ne samo pomoću privatnog vlasništva. Jedan od načina mogao bi biti sudioništvena socijalizacija. Jedan drugi način mogao bi biti da radnici u svakoj tvornici, u kojoj rade s vlasništvom drugoga, imaju istinsko pravo sudioništva zbog njihova rada, koji nije manje vrijedan razlog od vlasništva.

6. *Oblici vlasništva* su različiti.¹³ Treba bitno razlikovati apstraktno i konkretno ili stvarno pravo na vlasništvo. Prvo, tj. pravo na vlasništvo, naravna je sposobnost koju posjeduje svaki čovjek da pribavi sebi vanjska dobra. Drugo, tj. pravo stvarnog vlasništva, konkretni je privatni posjed, odnosno konkretno vlasništvo određenih dobara. Prema tome, pravo na vlasništvo znači da oni koji već posjeduju imaju pravo to posjedovati, a oni koji ne posjeduju imaju pravo steći posjed. Između ova dva prava postoji ogromna razlika, jer svi ljudi imaju urođeno pravo na stjecanje dobara, dok svi ljudi stvarno ne posjeduju konkretna zemaljska dobra.

M. Vidal tvrdi da je potrebno razlikovati tri razine vlasništva.¹⁴ Prva je razina čovjekov gospodski odnos nad ekonomskim dobrima, tj. vlasništvo shvaćeno kao antropološka kategorija. Na ovoj prvoj razini značenja vlasništvo izražava način odnosa koji čovjek uspostavlja s ekonomskim dobrima: odnos gospodarenja ili gospodstva. Ovo je više antropološki nego ekonomski sadržaj. Humanistička i kršćanska etika ne može ne prihvatiti i ne braniti ovo antropološko značenje vlasništva. To je nauk Svetog pisma, crkvenih otaca, velikih teologa i crkvenog učiteljstva.

Druga je razina univerzalna namjena zemaljskih dobara svim ljudima, to jest vlasništvo shvaćeno kao etička kategorija. Na ovoj razini vlasništvo izražava zahtjev da ekonomska dobra efektivno budu i jesu u službi svih ljudi.

Treća je razina stvarno konkretno vlasništvo koje čovjek ima nad ekonomskim dobrima, tj. vlasništvo kao društveno-pravna kategorija. Na ovoj razini značenja vlasništvo izražava stvarnost ili ostvarenje prvih dviju razina, tj. čovjekovo se gospodstvo nad stvarima stvarno ostvaruje ako se takav odnos uistinu konkretizira, i univerzalno namjena dobara ostat će apstraktna kategorija ako se to zaista i konkretno ne ostvari. Na ovoj razini vlasništvo ne označava ni individualno, ni kolektivno, ni privatno, ni javno vlasništvo, nego stvarnost gospodarenja nad konkretnim ekonomskim dobrima sa strane konkretnih ljudi ili grupa. Kršćanska etika potvrđuje pravo na konkretno vlasništvo, makar priznaje njegova ograničenja i relativnost.

¹³ Usp. P. Pavan – T. Onofri, nav. dj., str. 167–169; G. B. Guzzetti, nav. dj., str. 178–186;

¹⁴ Usp. M. Vidal, *L'atteggiamento morale*, vol. III, Assisi 1981, str. 336–342.

Vlasništvo je poznavalo i poznaje razne oblike, već prema povijesnim i ideološko-kulturnim prilikama i uvjetovanostima, razvoju naroda, itd. Redovito se razlikuje vlasništvo potrošnih dobara i vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju. Što se tiče privatnog vlasništva nad potrošnim dobrima, tj. s onima koji nestaju s njihovom upotrebom, to svi dopuštaju kao dopušteno i moralno. Čak i socijalističko-kolektivistički društveno-ekonomski sustavi dozvoljavaju određeno privatno vlasništvo potrošnih dobara, odnosno onih tradicionalnih predindustrijske proizvodnje (kuća, određena količina zemlje, stoka, auto...).

Što se tiče vlasništva nad sredstvima proizvodnje ne postoji jednoglasno mišljenje. Naprotiv, postoje trenutno dva nepravedna ili denaturalizirana oblika vlasništva kapitala: kapitalističko privatno i kolektivističko u potpunosti.¹⁵

Kapitalističko privatno vlasništvo je oblik privatnog vlasništva ostvaren na temelju kapitala i rada, s ciljem što veće, maksimalne proizvodnje i profita, koji svodi čovjeka na puki predmet. Crkva ga smatra nepravednim i nemoralnim, jer ne donosi među ljude mir, jednakost, pravednost, nego ih dijeli i uvodi nered u društvo.

Kolektivističko ustrojstvo vlasništva je također nepravedno i nemoralno, jer uništava personalizirajuću funkciju vlasništva koja mu je svojstvena. Crkva je uvijek branila privatno vlasništvo zbog raznih motiva: samostojnost osobe, ekonomska i druge slobode, duh inicijative, duh odgovornosti, solidarnost, ljubav, itd.

Odbacujući ova dva nepravedna oblika vlasništva, treba uvijek imati na pameti temeljni kriterij personalizacije koji se treba ostvarivati u bilo kojem obliku vlasništva. I u jednom i u drugom spomenutom krivom obliku imamo anonimnost i depersonalizaciju, jer su u krutom kapitalizmu odbacuje tretiranje drugoga kao osobe, a u kolektivističkome ustrojstvu nema stabilnog odnosa između osobe i stvari.

III. POJEDINAČNA I DRUŠTVENA FUNKCIJA VLASNIŠTVA

Privatno je vlasništvo u službi čovjekova osobnog rasta i usavršavanja (pojedinačna funkcija), te istodobno treba biti put i način da svi ljudi sudjeluju na jednako dostojan način u upotrebi zemaljskih dobara (društvena funkcija). Pojedinačna je funkcija zahtjev čovjekove osobne naravi, a društvena je zahtjev njegove društvene naravi. Čovjek se, naime, u potpunosti i dobro razvija jedino u zajedništvu s drugim osobama. Stoga, treba se tako služiti svojim vlasništvom da je ono od koristi, ne samo njemu, već i drugima (usp. QA 45, 46, 49).

1. *Pojedinačna funkcija privatnog vlasništva* temelji se na čovjekovoj individualnoj naravi i očituje se na višestruke načine. Spominjemo samo neke koje držimo važnijima.¹⁶

¹⁵ Usp. B. Häring, nav. dj., str. 593-608; M. Vidal, nav. dj., str. 340-342.

¹⁶ Usp. P. Pavan - T. Onofri, nav. dj., str. 162-173; J. Kuničić, *Katolička društvena nauka*, Zagreb 1971, str. 128-131; J-M. Aubert, nav. dj., str. 133-136; K. Hörmann, nav. dj., str. 327-330; R. Spiazzi, nav. dj., str. 218-219; B. Häring, nav. dj., str. 581-582; A. Günthör, nav. dj., str. 794-798; J. Höffner, *La dottrina sociale cristiana*, Roma 1979, str. 182-196; K. H. Peschke, nav. dj., str. 688-691; J. M. Ibanez Langois, nav. dj., str. 185-190; V. Zsivkovits, nav. dj., str. 124-127.

Privatno je vlasništvo zahtjev i posljedica ontološke uvjetovanosti ljudske osobe: posjeduje onaj koji postoji. Stvarnost privatnog vlasništva slijedi red stvarnosti, imati slijedi biti. Subjek prava na privatno vlasništvo je subjekt koji ima ljudsku narav, subjekt povijesnog postojanja. Taj subjekt je upravo ljudska osoba (usp. MM 109). Ljudska osoba posjeduje zato što postoji. Čovjek pojedinac nikada nije samo dio čovječanstva, nego je on jednokratni, neizmjenjivi individuum pred Bogom. Dakle, Bog nije stvorio svijet samo za čovječanstvo kao cjelinu, nego također i za svakoga pojedinca na svijetu. Na tome se temelji zahtjev i potvrda prava svakog pojedinca na privatno vlasništvo i ima ga pravo zahtijevati u kontekstu života društvene zajednice.

Temelj prava na privatno vlasništvo ne izvire prvotno ni iz pozitivnog prava, niti isključivo iz božanskog prava, niti iz nekog društvenog ugovora ili iz društvenog oportunizma, niti jedino iz rada, nego se temelji na ontičkoj i finalističkoj prednosti pojedinca u odnosu na društvo (usp. QA 45; MM 109). Prema tome, nijedna stvorena vlast ne može to pravo dokinuti, niti eventualne zloupotrebe to pravo dokidaju (usp. RN 7, 19; QA 47). Privatno je vlasništvo izraz i zahtjev čovjekove duhovnosti. Čovjek je razumno biće i kao takav ima sposobnost spoznaje, te može predvidjeti koje će i kakve biti njegove sutrašnje potrebe. Predviđajući svoje buduće potrebe dužan ih je sebi osigurati, a da bi to mogao, nužno je da danas posjeduje proizvodna dobra.

Privatno je vlasništvo prikladno sredstvo za afirmiranje ljudske osobe. Čovjek toliko bolje može razviti svoju osobnost koliko su veća i bolja sredstva s kojima raspolaže. Samo posjedujući i raspoložujući vlastitim ekonomskim sredstvima, može ostvarivati svoje inventivne i kreativne sposobnosti, te se tako afirmirati kao osoba (usp. GS 71; SRS 15).

Privatno je vlasništvo efikasno sredstvo za obranu osobne slobode. Vlasništvo dobara, makar i malo, često je puta preduvjet da se čovjek slobodno izražava i iznosi svoje mišljenje i osjeća, dok je materijalna ovisnost nerijetko prigoda i razlog duhovnog ropstva. Nesumnjivo je da je jedna od osnovnih čovjekovih sloboda ona od potreba, bijede i gladi. Svaka je druga sloboda usko povezana s ovom.

Zajedništvo dobara i nužno centralizirana administracija tih dobara nose sa sobom prijetnju za slobodu i dostojanstvo čovjeka. Na toj opasnosti je posebno inzistirao Pio XII. Privatno vlasništvo, govorio je, nije samo element socijalnog reda, nužan preduvjet za čovjekove inicijative, već i jedna od najsolidnijih garancija slobode i dostojanstva čovjeka stvorenog na sliku Božju. Zato se za svako pravilno ekonomsko-socijalno uređenje mora postaviti za čvrst temelj pravo privatnog vlasništva. Ovisnost o kolektivu nosi sa sobom manjak političke, kulturne i vjerske slobode.¹⁷ Isti nauk nalazimo i u enciklici *Mater et Magistra* (br. 109), kao i u konstituciji Drugog vatikanskog sabora *Gaudium et spes* (br. 71).

Čovjek treba vlasništvo da bi mogao ostvarivati kulturno-stvaralačku djelatnost. Sigurno se ne može teoretski izvadati neku prisilnu povezanost između privatnog vlasništva i kulture. Ali, stvarna je povijest ipak pokazala da treba neko izvjesno oslobođenje od neposredne bijede, radi opstanka i

¹⁷ Usp. Pio XII, *Radio-poruka*, 1. rujna 1944.

u svrhu razvijanja vlastite kulturno-stvaralačke djelatnosti, ili za promicanje kulturno-umjetničkih sposobnosti (usporedi sa mecenstvom).

Povijest i iskustvo ljudi potvrđuju potrebu privatnog vlasništva. Nagon za posjedovanjem, koji je narav dala svakom čovjeku, prisutan je u svim vremenima i diljem cijeloga svijeta. Kao što svaka država progoni svoje napadače, tako svaka obitelj i svaki pojedinac tjera sa svoga posjeda one koji ga uzurpiraju. Privatno je vlasništvo uvijek bilo priznato i dopušteno u povijesti. Suprotni su slučajevi samo iznimke. Prema tome, konstantna i univerzalna činjenica ne može se drukčije objasniti nego gledajući u tome zahtjev ljudske naravi, što je potvrda, da je privatno vlasništvo naravno čovjekovo pravo i ujedno zahtjev ljudske naravi.

Čovjek posjeduje naravnu želju za posjedovanjem. Urođeni osjećaj za pravednost kaže mu da ima pravo raspolagati plodovima svoga rada. Sve to pokazuje kako čovjek ima potrebu vlasništva i pravo na privatno vlasništvo.

2. *Društvena funkcija privatnog vlasništva* temelji se na čovjekovoj društvenoj naravi. Čovjek je bitno društveno biće, živi i djeluje zajedno s drugima. To nužno ima posljedice i za ono što on posjeduje, u smislu da ne pripada samo njemu već i drugima. K tome, iz istine da su zemaljska dobra namijenjena svim ljudima i da svi ljudi imaju jednako pravo na njihovu upotrebu, jasno proizlazi da privatno vlasništvo u svojoj biti ima društveno značenje. Ono je način kako svi ljudi mogu ostvariti načelo univerzalne namjene dobara svim ljudima. Ukratko spominjemo utemeljenost i razloge društvene funkcije privatnog vlasništva.¹⁸

Već je Lav XII, na temelju namjene dobara svim ljudima, izveo zaključak da privatno vlasništvo osim individualne ima i društvenu funkciju, odnosno društvene dužnosti prema onima koji nisu vlasnici (usp. RN 19). Pio XI. je također uz individualnu naglasio i društvenu funkciju privatnog vlasništva. On ističe da je to stalno naučavanje crkvenog učiteljstva i teologa. Dobra, koja je Stvoritelj odredio za cijelu ljudsku obitelj, trebaju služiti tom cilju. Dosljedno tomu, treba se čuvati opasnosti individualizma kao i kolektivizma, odnosno treba imati u vidu ograničavanje privatnog vlasništva koja mu dolaze od društvenih momenata (usp. QA 45-47). Ivan XXIII. je veoma jasno govorio o društvenoj funkciji privatnog vlasništva. U privatnom vlasništvu nije sve privatno. To vrijedi i onda kada država zbog opravdanih društvenih razloga intervenira u privatno vlasništvo (usp. MM 120-121).

Drugi vatikanski sabor sa svoje strane upotrebljava novi rječnik govoreći o društvenom karakteru privatnog vlasništva, koji proizlazi iz same naravi privatnog vlasništva, ukoliko je to jedna od institucija koje služe da se ostvari sveopća namjena dobara: "I samo privatno vlasništvo ima po svojoj prirodi također društveni karakter koji se temelji na zakonu opće namjene dobara." (GS 71). Sabor ne govori samo o velikodušnosti, djelatnoj ljubavi i dobročinstvima. Čini se da više naglašava pravednost (usp. GS 71).

¹⁸ Usp. P. Pavan - T. Onofri, nav. dj., str. 162-173; K. Hörmann, nav. dj., 327-330; B. Häring, nav. dj., str. 581-582; R. Spiazzi, nav. dj., str. 510-513; J. Höffner, nav. dj., str. 182-196; G. B. Guzzetti, nav. dj., str. 186-192; K. H. Peschke, nav. dj., str. 688-691; J. M. Ibanez Langois, nav. dj., str. 185-190; V. Zsivkovits, nav. dj., str. 124-127; J-Y. Calvez, nav. dj., str. 113-115.

Privatno je vlasništvo element veće obiteljske stabilnosti i vedrine. Ono, naime, omogućuje da se gleda na budućnost s većom sigurnošću. Dopušta roditeljima da raspolažu primjerenim sredstvima za uzdržavanje i odgoj djece i da ih usmjeruje prema zvanju koje bolje odgovara njihovim sklonostima i sposobnostima (usp. RN 10).

Pio XII. u *Radio-poruci* od 1. lipnja 1941. godine uči: "Sama je narav najuže povezala privatno vlasništvo sa životom ljudskog društva i s njegovom pravom civilizacijom, a na izvanredan način sa životom i razvojem obitelji. Ta je veza više nego jasna. Zar ne mora privatno vlasništvo osigurati ocu obitelji zdravu slobodu, potrebnu da može ispuniti dužnosti koje mu je Stvoritelj odredio, a odnose se na fizičko, duhovno i vjersko dobro obitelji."¹⁹

Pomoću privatnog vlasništva čovjek je u mogućnosti da pomogne i svojim prijateljima i drugima koji se nalaze u potrebi. I tamo gdje su na djelu društvene službe skrbi, one nisu u mogućnosti uvijek i na topao način pomoći potrebnima. One trebaju biti upotpunjene pojedinačnom djelatnom ljubavlju i pomoću, a to pretpostavlja vlasništvo osobnih dobara. Privatno je vlasništvo element društvenog reda i stabilnosti. Kada su vlasnici proizvodnih dobara pojedini građani, svaki od njih jasno poznaje svoje odgovornosti i smatra se obveznim da radi s većim zalaganjem. Privatno vlasništvo omogućuje izmjenu dobara, što je vrlo važno za učvršćivanje društvenih veza. Ono također omogućuje slobodnu suradnju u razvoju ekonomskih procesa. Ekonomska razmjena povezuje ljude mirno i spontano, a ne birokratski preko funkcionara, određenih grana ekonomije i naroda. Privatno je vlasništvo plod rada i učinkovit poticaj na što bolju proizvodnju. Sposoban i pošten radnik redovito ne troši sav plod svoga rada, dio stavlja na stranu i štedi. A štednja ima za cilj poboljšanje ekonomskih uvjeta života, inače nema smisla i nije opravdana (usp. MM 112).

Privatno vlasništvo ostvaruje bolju upotrebu dobara koja su raspoloživa svima i u interesu svih (usp. RN 12; II-II 66.2). Zato je socijalistički kolektizam bio prisiljen između ostaloga uteći se prisilnome radu, ili pak uvesti elemente privatnoga vlasništva (npr. plaće, nagradu za dobar rad i proizvodnju, rad na pogodbu, itd.). Lenjin je priznao da su komunistički radnici još uvijek daleko od onog komunističkog etosa rada koji se rada iz navike da se radi za opće dobro i koji bi poticao pojedince da rade nezainteresirano za zajednicu kojoj pripadaju, bez da se računa na neku retribuciju, bez da se prije rada ugovara plaća. Zato je govorio da bi trebalo prisiliti narod da radi.

Privatno vlasništvo služi da se specificiraju i ograniče kompetencije i odgovornosti unutar ekonomije, kao i to da čovjek bez bilo kakvog egoističkog interesa čini dobro drugima (usp. MM 120).

Razlozi koje smo naveli, kao i mnogi drugi, pokazuju kako je privatno vlasništvo potrebno. Ali oni istodobno pokazuju, kako ono nije svrha same sebi, već je u službi pojedinca i društva. Zadatak je društvene zajednice dati privatnome vlasništvu najadekvatniji oblik, vodeći računa o

¹⁹ Pio XII, *Radio-poruka*, 1. lipnja 1941, u *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, nav. dj., str. 86.

spomenutim potrebama. Tako sustav privatnoga vlasništva u svakome društvu u širokoj mjeri ovisi o društvenim i povijesnim činjenicama. Zbog istih razloga privatno vlasništvo nije čovjekovo apsolutno pravo, nego uvjetovano i podređeno potrebama pojedinca i društva. Materijalna dobra su dana od Boga da služe svim ljudima, a ne samo privilegiranim pojedincima. To jasno naglašava Pavao VI. kada kaže: "Nitko nije ovlašten da zadržava za svoju isključivu upotrebu ono što prelazi njegove potrebe, dok drugi nemaju ni ono nužno. Jednom riječi, 'pravo vlasništva ne smije se nikad ostvarivati na štetu zajedničkog dobra; takva je nauka crkvenih otaca i velikih teologa'. Gdje dođe do sukoba 'između stečenih privatnih prava i iskonskih potreba zajednice, dužnost je državne vlasti da se trudi oko njegova rješavanja, uz aktivno sudjelovanje građana i socijalnih grupa.'" (PP 23).

3. *Država promiče opće dobro i na području vlasništva.* Ona to redovito čini uspostavljanjem i brigom oko javnog društvenog vlasništva, odnosno opravdanom ingerencijom u privatno vlasništvo pojedinaca ili grupa građana.²⁰

a) Osim privatnog vlasništva, Crkva je uvijek priznavala *legitimitnost državnog vlasništva*, budući da je ono bitno sredstvo, koje ljudi imaju na raspolaganju za afirmiranje svoje slobode, duha inicijative i osjećaja odgovornosti. Državno je vlasništvo opravdano samo na određenim gospodarskim sektorima, kada ga zahtijeva opće dobro i uz poštivanje načela supsidijarnosti. Pio XI. uči: "S pravom se naime tvrdi da su neke vrste dobara pridržane državi, jer sa sobom nose tako veliku prevlast kakva se privatnim ljudima bez štete za državu ne može dopustiti." (QA 114). I Ivan XXIII. također to uči (usp. MM 117). I Drugi vatikanski sabor potvrđuje da država ima pravo na vlasništvo (usp. GS 71).

Kada država ovako postupa, tj. u cilju općeg dobra i po načelu supsidijarnosti, ona promiče istinsko dobro. Ovakvo shvaćanje državnog posjedovanja dobara, sasvim je različito od kolektivističko-marksističkoga shvaćanja, koje sve koncentrira u ruke države i tako guši inicijativu i odgovornost pojedinaca.

b) Osim prava na državno posjedovanje dobara, *država ima pravo i dužnost zahvaćati i u privatno vlasništvo* pojedinaca i grupa građana kada to zahtijeva opće dobro (usp. QA 49; GS 71).

Državna ingerencija u pogledu privatnog vlasništva ne smije biti pretjerana. Pretjerano je ako država ograničuje vlasništvo do te mjere da ga praktično više i nema. Pretjerana ingerencija bila bi, također, ako bi država priznavala privatno vlasništvo, ali u svoje ruke uzela upravljanje vlasništvom i ubiranje prihoda od njega. Državna vlast treba intervenirati kada i koliko traži zajedničko dobro. Ne smije usvajati supsticionalnu politiku stvarajući neko iluzorno zajedništvo i jedinstvo građana. Pretjerana inge-

²⁰ Usp. P. Pavan - T. Onofri, nav. dj., str. 173-175; J. M. Aubert, nav. dj., str. 137-140; J. Kuničić, nav. dj., str. 132-134; G. Mattai, nav. dj., str. 771-772; K. Hörmann, nav. dj., 342-344; R. Spiazzi, nav. dj., str. 518-538; B. Häring, nav. dj., str. 587-593; A. Günthör, nav. dj., str. 803-806; G. B. Guzzetti, nav. dj., str. 167-178; K. H. Peschke, nav. dj., str. 757-760; J. M. Ibanez Langois, nav. dj., str. 194-196; J.-Y. Calvez, nav. dj., str. 115-119.

rencija države narušava zakonite slobode, uznemiruje mirno odvijanje poslova, vrijeđa prava obitelji, iskrivljuje pojam države. Njezina je dužnost da organizira pravedniju razdiobu prihoda, a ne da umanjuje ili čak uništava izvore prihoda.

Drugi vatikanski sabor označio je granice državne intervencije u privatno vlasništvo, time što se ona mora kretati unutar okvira zajedničkog dobra i prema njegovim zahtjevima (usp. GS 71).

c) *Eksproprijacija* je prisilno otuđenje vlasništva privatnika, koje vrši državna vlast zbog općeg interesa. Država je dužna poštivati i štiti vitalno funkcioniranje privatnog vlasništva u njegovoj osobnoj i društvenoj funkciji. Ali ako su ekonomska dobra tako razdijeljena da ne mogu stvarno odgovarati onoj najvišoj svrsi, tj. da svi ljudi od njih mogu živjeti, država može upotrebljavati razna sredstva među kojima je i eksproprijacija. Činjenica da su neki posjedi nešto veći od drugih, ne daje državi automatski to pravo, jer bi to značilo uništiti naravno pravo na privatno vlasništvo (usp. GS 71).

Pavao VI. navodi razloge koji zahtijevaju da država obavi eksproprijaciju: "Opće dobro, dakle, ponekad traži eksproprijaciju, ako neki posjed – zato što je prevelik, što se slabo ili nikako iskorištava, zbog bijede koju on prouzrokuje ostalom stanovništvu, zbog znatne štete nanesene interesima zemlje – prijeći zajednički prosperitet." (PP 24).

Eksproprijacija je, dakle, diktirana općim dobrom. Ona ima mjesta osobito tamo gdje su neobrađeni, ili slabo obrađeni, veliki prostrani poljoprivredni prostori, a pučanstvu nije dobro raspodijeljena zemlja. Tu su potrebne reforme i eksproprijacija kao sredstva i načini namjene dobara svim ljudima. Eksproprijacijom država širi dijapazon privatnog vlasništva, čini praktično da što više ljudi posjeduje ekonomska dobra koja su im namijenjena, te tako promiče opće dobro.

d) Država treba, kada je i koliko je potrebno, provoditi agrarnu ili *zemljišnu reformu* u cilju općeg dobra. Cilj zemljišne reforme je da što više ljudi posjeduje potrebne terene koje mogu obrađivati, posebno u onim krajevima gdje se ne obrađuje zbog toga što su privatno vlasništvo veleposjednika, a to redovito dovodi do velikih gospodarskih razlika među ljudima i do društvenih nereda. Nemoralno je da manjina ljudi ima u svojim rukama većinu zemljišta, dok većina od toga nema koristi, a možda i gladuje (usp. GS 71).

e) *Socijalizacija* je prenošenje određenih vlasništava pod upravu države (nacionalizacija) ili drugih javnih juridičkih tijela, posebno općina. Socijalizacija je opravdana, ako je zahtijevaju stvarne potrebe općeg dobra.

U katoličkom društvenom nauku pravo na socijalizaciju je po prvi put izričito potvrdio Pio XI: "S pravom se naime tvrdi da su neke vrste dobara pridržane državi, jer sa sobom nose tako veliku prevlast kakva se privatnim ljudima bez štete za državu ne može dopustiti." (QA 114).

Razlog kojega Pio XI. navodi u prilog nacionalizaciji je moguća zloupotreba ekonomske moći. Pio XII. navodi i druge razloge. Socijalizacija je opravdana, također, kada je jedino sredstvo da se popravi nepravda, ili da se izbjegne raspršavanje proizvodnih snaga države i da se osigura koordinirana upotreba tih istih snaga u korist ekonomskog života naroda,

odnosno države. Dakle, socijalizacija bi trebala biti jedino moguće sredstvo da se poprave spomenuti defekti. Ako postoje jednako efikasne alternative, onda njima treba dati prednost (usp. MM 52-53).

Nacionalizacija je opravdana uvijek u slučaju proizvodnje materijala za nuklearnu energiju. Može biti nužna u ključnim industrijskim granama jedne države, ako njihovo dobro funkcioniranje ne može biti drukčije garantirano, ili ako privatni kapital, potreban za njihov razvoj, ne može biti osiguran. Važni minerali, kao ugljen i metali, mogu postati predmetom nacionalizacije zbog istih razloga, ili da se spriječi njihovo iskorištavanje koje bi moglo postati pogibeljno, ili štetno za državnu ekonomiju. Mogu se zbog opravdanih motiva nacionalizirati i neke industrijske grane koje proizvode potrošna dobra, koja zadovoljavaju osnovne potrebe zajednice i koji ne mogu biti prepušteni dobroj volji privatnih tvrtki, kao npr. voda, plin, struja, javni promet, itd.

Ivan Pavao II. navodi razloge i načine da bi se ostvarila istinska nacionalizacija dobara: "Budući da stajalište 'krutog' kapitalizma treba neprestano podvrgavati preispitivanju u vidu reforme koja uzima u obzir prava čovjeka shvaćena u najširem smislu i u njihovu odnosu prema radu, s istog gledišta mora se ustvrditi da se te brojne, tako željene reforme ne mogu ostvariti apriornom *eliminacijom vlasništva nad sredstvima za proizvodnju*. Potrebno je, naime, upozoriti da nije dosta jednostavno oduzeti ta sredstva za proizvodnju (kapital) iz ruku njihovih privatnih vlasnika da bi se na zadovoljavajući način podruštvovala. Ta sredstva prestaju biti vlasništvo jedne društvene grupe, tj. privatnih vlasnika; da bi postala vlasništvo organiziranog društva, te tako prelaze pod upravu i izravnu kontrolu neke druge grupe osoba, tj. one koja, premda nije vlasnik, ali posjedujući vlast u društvu, raspolaze sredstvima na razini svekolike nacionalne ili pak mjesne ekonomije. Ta grupa rukovodećih i odgovornih može na zadovoljavajući način ispunjavati svoje zadaće s gledišta prvenstva rada, ali to može činiti i loše, prisvajajući sebi *monopol upravljanja i raspolaganja sredstvima za proizvodnju*, ne libeći se čak ni gaženja temeljnih prava čovjeka. Tako sama činjenica da su sredstva za proizvodnju prešla u vlasništvo države, u kolektivističkom sustavu, nije, jamačno, isto što i 'podruštvovljavanje'. O podruštvovljavanju se može govoriti samo ako se osigurala subjektivnost društva, tj. kada se svatko na osnovi vlastitog rada može punim pravom smatrati u isti mah 'suvlasnikom' velikog radnog mjesta na kojem se zalaže sa svima ostalima." (LE 14). Ovim riječima papa izriče rezervu Crkve s obzirom na socijalističko načelo ukidanja privatnog vlasništva.

Time papa ne isključuje socijalizaciju koja bi bila ispravna i zadovoljavajuća. Slijedećim riječima on opisuje kakva bi ona trebala biti: "Neki put da se postigne taj cilj mogao bi biti da se udruži rad, koliko je moguće, s vlasništvom kapitala, te tako proizvede bogat spektar međutijela s ekonomskim, društvenim i kulturnim ciljevima: tijela koja će posjedovati stvarnu autonomiju naspram javnim vlastima; koja će ostvarivati svoje specifične ciljeve u odnosima međusobne lojalne suradnje u skladu s potrebama zajedničkog dobra, i koja će po obliku i sadržaju biti žive zajednice, to jest u njima će se pojedini članovi poštivati kao osobe te poticati da aktivno sudjeluju u njezinu životu." (LE 14).

f) Jedan od načina kako privatno vlasništvo može služiti općem dobru, te ga država treba promicati i štiti, jest *osiguravajući i bankarski sustav*. To je institucija kada se ljudi ujedinjuju s ciljem da zajednički zaštite vlasništvo pojedinca, da ga u slučaju gubljenja povrate i da se zajednički zalažu za sve, odnosno da se svi zalažu za svakoga (usp. GS 69).

g) Država je dužna intervenirati da bi garantirala pojedincima ono što im je nužno za život i harmoničan razvoj kada se to ne može postići privatnom inicijativom. U tome smislu, da bi promicala opće dobro društva i pojedinaca, država može i treba zahtijevati od pojedinaca i grupa građana određene *pravične poreze i takse*. To čini ne radi uzdržavanja birokracije, nego radi garantiranja razine životnih uvjeta koji su dostojni za čovjeka za građane za koje je odgovorna u tome pogledu. Onima koji nisu kadri osigurati sebi dostojan način života pojedinačno ili privatnom inicijativom, država, uz pomoć i sustav poreza i taksa, može i treba pomoći i na taj način promicati opće dobro.

h) Govoreći o odnosu privatnog vlasništva i općeg dobra, odnosno o služenju privatnog vlasništva općem dobru, sve više raste svijest i potreba *internacionalizacije vlasništva* i jedne svjetske ekonomske vlasti. U suvremenom svijetu istinski gospodarski i ljudski razvoj u svojoj potpunosti čini se mogućim samo ako pojedine države i pojedini krajevi zemlje usko surađuju i na gospodarskom planu. Nacionalni ekonomski egoizam priječi na duži rok razvoj svih. Danas su svjetski mir, blagostanje i razvoj najuže povezani i nerazdvojivi. Nisu više dostatni ugovori između pojedinih država, niti međunarodne institucije koje su do sada postojale, a koje djeluju na spontanij i slobodnoj bazi, da bi garantirale suradnju i učinile je učinkovitom. Čini se da je apsolutno nužno stvoriti jednu novu svjetsku vlast, koja bi bila zadužena i za politička i gospodarska pitanja, vlast koja bi mogla i trebala intervenirati onda kada privatna i državna inicijativa i pothvati nisu dostatni, s ciljem da promiče razvoj, interese i dobro svih ljudi. Takva svjetska vlast trebala bi imati moć da internacionalizira određene grane gospodarstva i određene industrije i tvrtke, kada bi se to ukazalo nužnim (usp. PT 48,49-53,130-131,137; GS 83-90).

Ivan Pavao II. govori o sve većoj uzajamnosti između ljudi i nacija. Ta uzajamnost zahtijeva solidarnost kao moralno i društveno ponašanje. A takva solidarnost je postojana odlučnost zauzeti se za opće dobro, tj. za dobro svih i svakoga, jer smo uistinu svi za sve odgovorni. "Uzajamnost mora prerasti u *solidarnost*, koja se temelji na načelu da su stvorena dobra namijenjena svima: ono što ljudska radinost proizvodi preradom sirovina i rezultatima rada mora na jednak način služiti dobrobiti svih ljudi." (SRS 39). Ovim naukom privatno vlasništvo, individualno ili javno, postaje sredstvom u službi promicanja općeg dobra na razini cijele ljudske zajednice.

LA PROPRIÉTÉ PRIVÉE ET LE BIEN COMMUN

R é s u m é

Par ce traité l'auteur veut accentuer le fait fondamental que le bien privé n'a son sens que dans la mesure où il sert au bien commun. L'affirmation d'appartenance des biens terrestres à l'humanité toute entière l'auteur la puise de la Bible et la renforce par l'enseignement du Magistère de l'Eglise, notamment par les encycliques sociales plus récentes. Le bien privé a le caractère social et doit servir au bien commun.

La deuxième partie traite du droit de chacun à la propriété privée, en faisant recours aux mêmes sources d'argumentation. Mais, ce droit privé n'annule ni précède le caractère social de la propriété, laquelle doit être possédée selon la volonté de Dieu dans la solidarité avec tous. Pour cette raison la doctrine sociale de l'Eglise désire radicalement mettre ce bien privé au service du bien commun, rejetant ainsi les thèses fausses du capitalisme libéral et du collectivisme marxiste.

Dans la troisième partie on élabore les deux fonctions fondamentales de la propriété privée: sociale et individuelle (privée). La fonction privée trouve son fondement dans la nature humaine et contribue à son affirmation et à la protection de sa liberté et de sa dignité. La fonction sociale trouve son sens dans le caractère social de l'être humain et dans la destination universelle des biens terrestres. Le rôle de la communauté humaine ne serait donc que de donner un cadre adéquat à la propriété. La communauté a le droit d'ingérence dans la propriété privée, bien entendu toujours selon les exigences du bien commun.

A la fin on nomme les cas plus fréquents où l'état peut mettre la propriété privée au service du bien commun tout en se rendant compte que cela doit être l'expression de la solidarité et de la réciprocité mutuelle.